

**Анна ТУМАНЯН**

адвокат, аудитор, Аудиторська фірма "Аналітик"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1062-4167>

e-mail: [ao.tumanyan@gmail.com](mailto:ao.tumanyan@gmail.com)

## ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

*За останні 50 років у дослідженнях зарубіжних вчених питання бухгалтерського обліку та аудиту розглядаються через теорію поведінкового обліку. Натомість у дослідженнях українських вчених поведінковий облік у бухгалтерському обліку та аудиті майже не розглядався. Основний сенс теорії поведінкового обліку в тому, щоб не розглядати бухгалтерський облік та аудит виключно в цифрах, а враховувати, що бухгалтери та аудиторів – це люди зі специфічною професією, які поведуться відповідно до своїх почуттів і думок. Концепцію поведінкового обліку прийнято розглядати за темами: вплив облікової інформації на поведінку, управлінський контроль, аудит, етика. У статті розглянуто поведінкові аспекти у прийнятті рішень на основі облікової інформації, планування, зокрема фінансового, управління та контролю, стилю управління та застосування інформації.*

**Ключові слова:** поведінковий облік, бухгалтерський облік, аудит, фінансова інформація

Шановні колеги!

Пропоную Вам поглянути на аудит очима зарубіжних вчених, особливо США і Великої Британії. Виявляється, що в зарубіжних країнах аудит розглядається з інших позицій, ніж у вітчизняних підручниках та посібниках. Взагалі правові системи англо-американських країн суттєво відрізняються від континентальної або європейської правової системи, до якої належить Україна. Для континентальної правової системи характерні нормативність права та високий рівень кодифікації, тоді як англо-американська система базується переважно на судовому прецеденті, в ній відсутня класифікація галузей права. У континентальній правовій системі судова практика є допоміжним джерелом права, а формування принципів права відбувалося під впливом теорії права. В англо-американській системі поняття загальних принципів права історично взагалі не склалися, але пізніше судді виробили принцип «правової справедливості». Отже, в міжнародних стандартах аудиту центральне місце займає біхевіористичний, тобто поведінковий підхід. У зв'язку з цим звертаю увагу на дослідження поведінкових аспектів бухгалтерського обліку та аудиту, що викладене у статті. Розгляд цієї проблематики буде продовжено в наступних статтях.

З повагою,

Анна Туманян, адвокат, аудитор  
Аудиторської фірми «Аналітик»

### ВСТУП

Протягом останніх 50 років у дослідженнях зарубіжних вчених питання бухгалтерського обліку та аудиту розглядаються через теорію поведінкового обліку. Натомість у дослідженнях українських вчених поведінковий облік у бухгалтерському обліку та аудиті майже не розглядався. Теорія поведінкового обліку на сьогодні є однією з найважливіших тенденцій у сучасних дослідженнях і теорії бухгалтерського обліку. Основний сенс в теорії поведінкового обліку – не розглядати бухгалтерію і бухгалтерів тільки в цифрах, натомість враховувати, що бухгалтери – це люди зі специфічною професією, які поведуться відповідно до своїх почуттів і думок.

**МЕТА** статті – дослідження поведінкових аспектів бухгалтерського обліку та аудиту через розгляд таких питань, як поведінкові аспекти у прийнятті рішень на основі облікової інформації, плануванні, управлінні та контролі, включаючи фінансове планування, стилі управління та використання інформації.

### РЕЗУЛЬТАТИ

Поведінковий облік досліджували такі зарубіжні вчені, як Filiz Angay Kutluk, J.M. Kurawa, R.M. Hogarth,

G. Kleinman, A. Medinets, D. Palmon, M.W. Nelson, M. Nowak, J.A. Schweikart та ін.

Єдиного визначення поведінкового обліку немає. Авасті та Мішра [1, с. 691] визначають, що основна мета поведінкового обліку полягає в тому, щоб пояснити та передбачити поведінку людини в усіх контекстах обліку та зв'язати людську поведінку, бухгалтерську інформацію та проблеми. Згідно з цим твердженням поведінковий облік має на меті пояснити поведінку аудиторів у контексті аудиту та проблем, пов'язаних з процесом. Filiz Angay Kutluk [2] зазначає, що поведінковий облік – це спеціальна сфера бухгалтерського обліку, яка розглядає такі аспекти, як поведінка людини в обробленні інформації, якість суджень, облікові проблеми, які створюють користувачі та постачальники облікової інформації, а також навички прийняття рішень користувачами та виробниками облікової інформації.

Поведінка аудиторів є важливою частиною поведінкового обліку. Аудит був однією з найпопулярніших тем у журналі «Поведінкові дослідження в бухгалтерському обліку» з 1989 р. [3].

Бірнберг і Шилде виділили п'ять шкіл у рамках дослідження поведінкового обліку:

- управлінський контроль;
- оброблення облікової інформації;
- проектування облікової інформаційної системи;
- дослідження процесу аудиту;
- організаційна соціологія [4, с. 122].

Поведінкові дослідження полягають у з'ясуванні того, як люди приймають рішення, взаємодіють і впливають на інших осіб, організації, ринки та суспільство. Охоплюють процес спілкування, облікові комунікації, поведінка одержувача облікової інформації тощо [5].

Концепцію поведінкового обліку прийнято розглядати за такими темами:

- вплив облікової інформації на поведінку;
- управлінський контроль (участь у бюджеті, нефінансові заходи, лідерство та збалансована система показників);
- аудит (незалежність, судження аудитора та прийняття рішень, професійний скептицизм, виявлення аудитором шахрайства тощо);
- етика (прийняття етичних рішень, етична орієн-

тація та раціоналізація неетичної поведінки).

Розглянемо детальніше зазначені вище теми.

### 1. Поведінкові аспекти прийняття рішень на основі облікової інформації

На прийняття рішень переважно впливає облікова інформація [6]. Є 3 групи осіб, які приймають рішення, застосовуючи облікову інформацію:

1. Особи, які приймають рішення, щодо діяльності та системи бухгалтерського обліку, яка готує фінансові звіти фірми (вище керівництво).

2. Особи, які приймають рішення щодо діяльності, але не приймають рішення щодо підготовки фінансових звітів. Результат їх рішень може опосередковано впливати на систему бухгалтерського обліку.

3. Особи, які знаходяться за межами фірми і впливають на середовище та діяльність фірми, але не мають прямого контролю над діяльністю та роботою фірми.

Бухгалтерську інформацію можна класифікувати на дві категорії: фінансову та нефінансову інформацію. Фінансова інформація відіграє ключову роль у структурних проблемах прийняття рішень, таких як оцінювання ефективності організації, тоді як нефінансова інформація вважається більш корисною для проблем неструктурованого прийняття рішень, таких як виявлення нових можливостей для бізнесу [2].

Бухгалтерська інформація може виконувати дві ролі у прийнятті рішень:

- інформація, що полегшує прийняття рішень;
- інформація, що впливає на прийняття рішень [7].

Інформація, що полегшує прийняття рішень, зменшує невизначеність та підвищує ймовірність прийняття кращих рішень. Інформація, що впливає на прийняття рішень, впливає на поведінку (інших) людей і впливає на прийняття управлінських рішень у контексті управління.

Виокремлюють два характерні стилі використання інформації: діагностичний та інтерактивний [8].

**Діагностичне** застосування облікової інформації відображає стиль управління, який спирається на встановлення стандартів, вимірювання, порівняння та вжиття коригувальних дій [9]. **Інтерактивне** застосування облікової інформації підкреслює її роль у «взаємодії» з учасниками організації та відображає стиль управління, за якого керівники вищого рівня регулярно й особисто беруть участь у прийнятті рішень підлеглими.

Різні стилі застосування інформації безпосередньо впливають на поведінку менеджерів.

Менеджери з домінуючою адміністративною освітою, як правило, застосовують облікову інформацію більше діагностично, ніж інтерактивно. Навпаки менеджери, які застосовують інтерактивний стиль застосування інформації, схильні застосовувати нефінансову інформацію більше, ніж фінансову, у прийнятті рішень.

Керівники вищої ланки, які мають діагностичний стиль застосування інформації, звертають увагу на досягнення запланованих результатів [8]. Більшість обговорень організаційних результатів проводиться наприкінці встановлених операційних періодів і має офіційний характер. В межах операційних періодів обмін обліковою інформацією обмежений.

Коли керівники ведуть інтерактивний стиль засто-

сування інформації, відбувається безперервний обмін інформацією між членами організації. Обговорення організаційних результатів, як правило, менш формальне і може проводитися в будь-який час.

Виділяють 4 основні фактори якості фінансової інформації [10]: релевантність, достовірне подання, порівнянність, зрозумілість.

Ті, хто готує та подає облікову інформацію, мають враховувати особистісні та когнітивні характеристики користувачів облікової інформації, оскільки такі характеристики впливають на прийняття рішення [6].

### 2. Поведінкові аспекти планування, зокрема фінансового, управління та контролю

Цілі, бюджети та стандарти впливають на поведінку людини – спрямовують людей на певну мету та мотивують їх, а також створюють критерій для оцінювання ефективності [6]. Цільові показники бюджету часто можуть застосовуватися для оцінювання працівників. Так, задоволеність роботою та продуктивність покращуються [11]. Як показують дослідження, такий стиль оцінювання персоналу пов'язано зі сприятливими поведінковими результатами, якщо він підкреслює важливість бюджетних цілей, що застосовуються разом з високою часткою бюджету. Участь працівників у виконанні бюджету поміжкшує вплив стилю оцінки наглядю на результативність та позитивно впливає на продуктивність [12].

Крім того, оцінювання персоналу з акцентом на досягнення планових цілей (враховуючи фінансові показники) призводить до справедливого ставлення керівництва до своїх підлеглих, що має важливий вплив на інтереси підлеглих.

Нестача участі працівників у розробленні та виконанні бюджету може призвести до завищення витрат і зниження доходів і прибутків і може бути шкідливим для фінансового благополуччя організації [13].

Крім фінансових показників, працівників можливо оцінювати і на підставі нефінансової інформації. Якщо співробітників оцінювати за якістю їх роботи, ініціативами, які вони виявляють, вони сприймуть застосування нефінансових показників як справедливу оцінку своєї діяльності. Так, нефінансову інформацію можна розглядати як інструмент комунікації; прийняття їх як критеріїв оцінювання ефективності сприятиме довірі у відносинах між керівниками і підлеглими [14].

У 1990-х рр. традиційну систему оцінювання ефективності (орієнтована на фінансові показники) піддано критиці менеджерами та академічними дослідниками. Каплан і Нортон [15, 16] стверджували, що фінансові показники були неадекватними для оцінювання нефінансових аспектів ефективності управління, і менеджери можуть наголошувати на короткострокових фінансових цілях, а не на довгострокових інтересах своєї організації у разі виключного застосування фінансових показників в оцінюванні ефективності. Вони пропагували застосування **системи збалансованих показників** для оцінювання всіх аспектів управлінської діяльності. Така система має чотири категорії вимірювання, включаючи фінанси, клієнтів, внутрішні бізнес-процеси та перспективи навчання та зростання співробітників. Збалансована система показників застосовує як фінансові, так і нефінансові показники з акцентом на нефінансових показниках [17, 18].

### 3. Поведінкові аспекти в аудиті

Аудит – це діяльність з розслідування та оброблення інформації, яка розвинулася у відповідь на потребу у незалежно перевірених звітах про управління [19]. Аудиторська діяльність включає перевірку даних фінансового звіту з подальшим аудиторським висновком стосовно звіту, переважно аудит відповідності, внутрішній аудит та операційний аудит.

Поведінкові аспекти аудиту розглядаються в таких аспектах: незалежність аудитора від клієнта, переговори аудитор-клієнт, професійне судження аудитора та професійний скептицизм, шахрайство у фінансовій звітності, когнітивні дослідження в бухгалтерському обліку, когнітивні стилі аудитора та їх вплив на виявлення шахрайства.

Дослідження цих питань буде розглянуто у наступних

публікаціях.

### ВИСНОВОК

Дослідження бухгалтерського обліку та аудиту на основі лише формальних показників є очевидно недостатнім. Необхідно враховувати також особистість бухгалтера та аудитора, їх поведінку, способи прийняття рішень, стилі керівництва.

На сьогодні є потреба у подальших дослідженнях теорії поведінкового обліку у бухгалтерському обліку та аудиту саме в українських реаліях, застосовуючи наявний зарубіжний досвід.

Врахування поведінкових аспектів дасть змогу більш практично підійти до проблем бухгалтерському обліку та аудиту, а також розробити більш ефективні механізми для виявлення шахрайства у фінансовій звітності практикуючими аудиторами.

### Список використаних джерел

1. Awasthy V., Mishra J. Behavioural accounting: Looking at behavioural aspect to financial accounting, *International Journal of Advanced Research and Development*. 2018. Vol. 3 (1), pp. 690–692. URL: [www.advancedjournal.com](http://www.advancedjournal.com)
2. Filiz Angay Kutluk. Behavioral Accounting and its Interactions. September 20th, 2017. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.68972>
3. Se Tin S.T., Agustina L., Meyliana M. A new classification of topics in behavioral accounting: current research direction from BRIA journal in the past 10 years. *Journal of the Academy of Business and Retail Management*. 2017. Vol. 11 (3). pp. 47–58. URL: [www.jbrmr.com](http://www.jbrmr.com)
4. Nowak M. Behavioral Accounting Research – Accounting Research in the Behavioral Paradigm? True or False? *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. 2016. Vol. 66 (1). pp. 119–127.
5. Hofstede T.R., Kinard J.C. A strategy for behavioral accounting research. *The Accounting Review*. 1970. Vol. 45(1). pp. 38–54.
6. Kisakürek M.M., Pekcan A. The view of accounting information from different perspective. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2005. Vol. 6(2). pp. 107–125.
7. Wall F., Greiling D. Accounting information for managerial decision-making in shareholder management versus stakeholder management. *Review of Managerial Science*. 2011. Vol. 5. pp. 91–135. URL: <https://doi.org/10.1007/s11846-011-0063-8>
8. Mohd Yusof N.A. et al. Style of information usage and use of accounting information: A Malaysian study. *Asian Review of Accounting*. 2012. Vol. 20(1). pp. 20–33. URL: <https://doi.org/10.1108/13217341211224709>
9. Naranjo-Gil D., Hartmann F. How CEOs use management information systems for strategy implementation in hospitals. *Health Policy*. 2007. Vol. 81. pp. 29–41. URL: <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2006.05.009>
10. Kurawa J.M. Issues in behavioral aspects of accounting. *Advanced Accounting Theory and Practice* / ed. K.I. Dandago. London, 2009. pp. 221–233.
11. Lau C.M., Tan S.L.C. Budget targets as performance measures: The mediating role of participation and procedural fairness. *Advances in Management Accounting* / ed. M.J. Epstein, J.Y. Lee. Bingley, 2012. pp. 151–185.
12. Brownell P. The role of accounting data in performance evaluation, budgetary participation and organizational effectiveness. *Journal of Accounting Research*. 1982. Vol. 20(1). pp. 12–27.
13. Venkatesh R. The budget participation-budgetary slack relationship: The role of psychological capital. *Journal of Theoretical Accounting Research*. 2014. Vol. 9(2). pp. 1–20.
14. Lau C.M., Berry E. Nonfinancial performance measures: How do they affect fairness of performance evaluation procedures? *Performance Measurement and Management Control: Innovative Concepts and Practices* / ed. M.J. Epstein et al. Bingley, 2010. pp. 285–308.
15. Kaplan R.S., Norton D.P. The balanced scorecard-measures that drive performance. *Harvard Business Review*. 1992. Vol. 70(1). pp. 71–79.
16. Kaplan R.S., Norton D.P. Strategic learning & the balanced scorecard. *Strategy & Leadership*. 1996;24(5):18–24
17. Chia D.P.S., Lau C.M., Tan S.L.C. The relationships between performance measures and employee outcomes: the mediating roles of procedural fairness and trust. *Performance Measurement and Management Control: Behavioral Implications and Human Actions* / ed. A. Davila et al. Bingley, 2014. pp. 203–232.
18. Kang G.G., Roline A.C. The contagion effect in performance evaluations in the context of balanced scorecards. *Advances in Management Accounting* / ed. M.J. Epstein, J.Y. Lee. Bingley, 2012. pp. 101–124.
19. Parker L.D., Ferris K.R., Otley D.T. Accounting for the Human Factor. Australia, 1989. 212 p.

### References

1. Awasthy V., Mishra J. Behavioural accounting: Looking at behavioural aspect to financial accounting, *International Journal of Advanced Research and Development*. 2018. Vol. 3 (1), pp. 690–692. URL: [www.advancedjournal.com](http://www.advancedjournal.com)
2. Filiz Angay Kutluk. Behavioral Accounting and its Interactions. September 20th, 2017. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.68972>
3. Se Tin S.T., Agustina L., Meyliana M. A new classification of topics in behavioral accounting: current research direction from BRIA journal in the past 10 years. *Journal of the Academy of Business and Retail Management*. 2017. Vol. 11 (3). pp. 47–58. URL: [www.jbrmr.com](http://www.jbrmr.com)
4. Nowak M. Behavioral Accounting Research – Accounting Research in the Behavioral Paradigm? True or False? *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. 2016. Vol. 66 (1). pp. 119–127.

5. Hofstede T.R., Kinard J.C. A strategy for behavioral accounting research. *The Accounting Review*. 1970. Vol. 45(1). pp. 38-54.
6. Kisakürek M.M., Pekcan A. The view of accounting information from different perspective. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2005. Vol. 6(2). pp. 107-125.
7. Wall F., Greiling D. Accounting information for managerial decision-making in shareholder management versus stakeholder management. *Review of Managerial Science*. 2011. Vol. 5. pp. 91-135. URL: <https://doi.org/10.1007/s11846-011-0063-8>
8. Mohd Yusof N.A. et al. Style of information usage and use of accounting information: A Malaysian study. *Asian Review of Accounting*. 2012. Vol. 20(1). pp. 20-33. URL: <https://doi.org/10.1108/13217341211224709>
9. Naranjo-Gil D., Hartmann F. How CEOs use management information systems for strategy implementation in hospitals. *Health Policy*. 2007. Vol. 81. pp. 29-41. URL: <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2006.05.009>
10. Kurawa J.M. Issues in behavioral aspects of accounting. *Advanced Accounting Theory and Practice* / ed. K.I. Dandago. London, 2009. pp. 221-233.
11. Lau C.M., Tan S.L.C. Budget targets as performance measures: The mediating role of participation and procedural fairness. *Advances in Management Accounting* / ed. M.J. Epstein, J.Y. Lee. Bingley, 2012. pp. 151-185.
12. Brownell P. The role of accounting data in performance evaluation, budgetary participation and organizational effectiveness. *Journal of Accounting Research*. 1982. Vol. 20(1). pp. 12-27.
13. Venkatesh R. The budget participation-budgetary slack relationship: The role of psychological capital. *Journal of Theoretical Accounting Research*. 2014. Vol. 9(2). pp. 1-20.
14. Lau C.M., Berry E. Nonfinancial performance measures: How do they affect fairness of performance evaluation procedures? *Performance Measurement and Management Control: Innovative Concepts and Practices* / ed. M.J. Epstein et al. Bingley, 2010. pp. 285-308.
15. Kaplan R.S., Norton D.P. The balanced scorecard-measures that drive performance. *Harvard Business Review*. 1992. Vol. 70(1). pp. 71-79.
16. Kaplan R.S., Norton D.P. Strategic learning & the balanced scorecard. *Strategy & Leadership*. 1996;24(5):18-24
17. Chia D.P.S., Lau C.M., Tan S.L.C. The relationships between performance measures and employee outcomes: the mediating roles of procedural fairness and trust. *Performance Measurement and Management Control: Behavioral Implications and Human Actions* / ed. A. Davila et al. Bingley, 2014. pp. 203-232.
18. Kang G.G., Roline A.C. The contagion effect in performance evaluations in the context of balanced scorecards. *Advances in Management Accounting* / ed. M.J. Epstein, J.Y. Lee. Bingley, 2012. pp. 101-124.
19. Parker L.D., Ferris K.R., Otley D.T. *Accounting for the Human Factor*. Australia, 1989. 212 p.

**Anna TUMANIAN**

lawyer, auditor, Audit firm "Analitik"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1062-4167>

e-mail: [ao.tumanian@gmail.com](mailto:ao.tumanian@gmail.com)

## BEHAVIORAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND AUDITING

*Over the past 50 years, in the research of foreign scientists the issues of accounting and auditing are being considered through the theory of behavioral accounting. On the other hand, in the studies of Ukrainian scientists the behavioral accounting in accounting and auditing almost was not considered. The main meaning of the theory of behavioral accounting is not to consider the accounting and auditing exclusively in numbers, but to consider that accountants and auditors are people with a specific profession who behave according to their feelings and thoughts. It is customary to consider the concept of behavioral accounting according to the following topics: the influence of accounting information on behavior, management control, audit, ethics. The way the information is perceived and applied has an important influence on people's behavior and management decision-making. The financial and non-financial information used for decision-making is considered. The financial information plays a key role in structured decision-making problems, while non-financial information is considered more useful for problems of unstructured decision-making, such as identifying new business opportunities. For its part, two characteristic styles of information's application are distinguished: diagnostic and interactive. In the application of the diagnostic style the senior managers pay attention to the achievement of planned results, while managers who lead an interactive style practice continuous exchange of information between members of the organization. In the article it is also considered the behavioral aspects of planning, including financial, management and control. The results of employees' work can be assessed on the basis of financial indicators or on the basis of non-financial information. Both approaches have their advantages and disadvantages. In the 1990's, the system of balanced indicators became widespread to assess all aspects of management activity, which applies both financial and non-financial indicators with an emphasis on non-financial indicators. Such a system has four measurement categories, including financial, customers, internal business processes, and employee's study and growth prospects. The theory of behavioral accounting is widely used in audit research. The following publications will consider the behavioral aspects of auditing in the context of: auditor independence, auditor professional judgment and professional skepticism, fraud in financial statements.*

**Keywords:** behavioral accounting, accounting, auditing, financial information